

Format de citation

Ledvinka, Václav: Rezension über: Robert Šimůnek (ed.), Historický atlas měst České republiky. 30: Polička, Praha: Historický ústav Akademie ved CR, 2019, in: Český časopis historický, 2020, 4, S. 1112-1129, <https://recensio-stag.lorax.syslab.com/r/1f4c2dbce127438fa614d02901206ad2>

český časopis historický

copyright

Cet article peut être téléchargé et/ou imprimé à des fins privées.
Toute autre reproduction ou représentation, intégrale ou substantielle de son contenu, doit faire l'objet d'une autorisation (§§ 44a-63a UrhG / German Copyright Act).

RECENZNÍ ČLÁNEK

Historický atlas měst České republiky – 25 let práce, 30 vydaných svazků. (Ohlédnutí a zamyšlení nad dvojím jubileem)

VÁCLAV LEDVINKA

VÁCLAV LEDVINKA: Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic – 25 Years of Work, 30 Volumes Issued. (Looking back and Thinking about the Double Jubilee)

The treatise recapitulates the origin and twenty-five-year history of the publication of the Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic, appreciates the work of its editorial board and scientific editorial staff. It evaluates the thirty volumes published in the context of a pan-European project of the historical atlases of towns coordinated since 1968 by the International Commission for the History of Towns. It considers the conception and perspective of the Historical Atlas of the Cities of the Czech Republic in the next stage of its publication.

Keywords: History of Towns – Cartography – Czech Republic – Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic – Commission for the History of Towns

Vydání historického atlasu města Poličky v roce 2019 nevyvolalo v české historické obci mimořádnou pozornost. Historicko-geografické zpracování dějin jednoho z věnných měst českých královen, které zažilo svá léta slávy ve vrcholném středověku, zatímco procesy a převraty novodobé industrializace a urbanizace se mu do značné míry vyhnuly, s nenápadnou samozřejmostí rozmnožilo již po léta narůstající řadu

městských atlasů.¹ Jen málokdo si nad charakteristickou žlutou obálkou uvědomil, že atlasová publikace města Poličky je vlastně jubilejním mezníkem, a to dokonce ve dvojím smyslu. Že se jedná o třicátý svazek edičního projektu Historický atlas měst České republiky (HAM ČR), jehož realizace byla zahájena právě před 25 lety. V tomto ohledu poličský atlas uzavírá čtvrtstoletou etapu ediční práce a také ucelenou třicetisvazkovou atlasovou sérii, jež je jejím výsledkem. Není snad přehnané konstatovat, že to obojí činí z Historického atlasu jeden z úspěšných dlouhodobých projektů české historické vědy (nejen) polistopadového období. A je důležité v této souvislosti ihned připomenout, že projekt třicátým svazkem zdaleka nekončí, naopak jím (a již předchozím svazkem o Novém Bydžově) kontinuálně vkročil do své další etapy. Jejím programem je historicko-geografické atlasové zpracování celé skupiny věnných měst českých královen.

Idea vytvoření a vydávání historického atlasu měst českých zemí se postupně rodila již v sedmdesátých a osmdesátých letech 20. století v tehdejší Komisi pro dějiny středověkých měst bývalého Ústavu československých a světových dějin ČSAV. Byla odezvou na vznik evropského projektu atlasů měst, jehož koncepci a zásady schválila Mezinárodní komise pro dějiny měst (Commission internationale pour l'histoire des Villes – CIHV / International Commission for History of Towns – ICHT) na svém zasedání v Oxfordu roku 1968.² CIHV/ICHT tímto projektem naplňovala jeden ze tří hlavních cílů, které dostala do vínku hned při svém založení na mezinárodním kongresu historických věd v Římě roku 1955. Tehdy na popud významné německé badatelky o dějinách měst Edith Ennen (1907–1999) si komise jako jednu ze součástí společného úsilí historiků o překonání důsledků ničivé destrukce evropských měst za druhé světové války předsevzala koordinovat: /1/ vydávání národních bibliografií dějin měst, /2/ vydávání edic středověkých městských pramenů (Elenchus fontium historiae urbanae), /3/ vydávání národních atlasů měst, strukturovaných podle jednotných kritérií umožňujících srovnávací studium.³

1 *Historický atlas měst České republiky*, sv. 30, *Polička*. Robert ŠIMŮNEK (věd. redaktor) a kol., Praha 2019, 37 map, listů, 101 obr.

2 Do r. 1992 používala organizace francouzský název (u starších členů tento úzus dosud přezívá) a do r. 1996 svůj bulletin vydávala ve francouzštině. Od r. 1993 jako jednacím jazykem postupně převládla angličtina a začal se prosazovat anglický název. Proto je v této stati užita zdvojená zkratka CIHV/ICHT. V prvních letech 21. století přibyla a občas se používá též německá varianta názvu a zkratka IKSG.

3 Základní informace o CIHV/ICHT a o jeho aktivitách včetně projektu historických atlasů měst jsou dostupné na internetovém portálu Historia urbium (<http://historiaurbium.org/>) (23. 11. 2020). O projektu historických atlasů měst lze nalézt informace též na portálu Institutu

V západoevropských zemích našel program národních městských atlasů takřka okamžitou odezvu – první atlas měst spatřil světlo světa ve Velké Británii již v roce 1969 a v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let začalo postupně realizovat své atlasové projekty celkem 12 států.⁴ V zemích za železnou oponou však byla situace natolik nepříznivá, že v žádné z nich nepřekročil záměr vydávání atlasů měst meze pouhých teoretických úvah. V nenormálních politických poměrech normalizačního Československa se po roce 1969 jen znovu opakovala situace z druhé poloviny padesátých let, kdy historik pražských a hospodářských dějin Josef Janáček (1925–1994) inicioval v reakci na vznik CIHV/ICHT založení Komise pro dějiny měst při tehdejší Historickém ústavu ČSAV (1958). Stejně jako v padesátých letech i o dvacet let později vyzněla snaha o překonání nepřirozené vnucené izolace naprázdno; na soustavnější kontakty, natož na pravidelnou mezinárodní spolupráci a nadnárodní vědecké projekty nebylo ani pomysleno.

Teprve po zhroutilí tzv. totalitních režimů a politickém zvratu let 1989–1991 se situace zásadně změnila. V podmínkách obnovené svobody bádání do projektu atlasu evropských měst svými edicemi postupně vstoupilo Polsko (1993), Česká republika (1995), Rumunsko (2000), Chorvatsko (2003), Maďarsko (2010) a Ukrajina (2014). Časová sekvence zapojování „postkomunistických“ zemí byla dána konkrétními objektivními i subjektivními okolnostmi, které v nich vládly. Jak to bývá, také uskutečnění atlasových edic muselo čekat na osobnosti, které by se jejich myšlenky chopily, osobním úsilím překonaly existující překážky, ujal se organizace, sestavily kvalifikované autorské kolektivy a uvedly program historických atlasů v život.

V České republice se projektu Historického atlasu měst ujal Historický ústav AV ČR a zařadila jej ediční rada ve složení Peter Johanek, Eva Semotanová, Lubomír Slezák, František Šmahel a Josef Žemlička. Její složení zaručilo organizační zvládnutí, institucionální podporu, vědeckou kvalitu, mezinárodní perspektivu a návaznost na koncepci atlasů CIHV/ICHT i dlouhodobou kontinuitu vycházející z původních představ Komise pro dějiny středověkých měst. Při

pro srovnávací dějiny měst (IStG) Münster: <https://www.uni-muenster.de/Staedtegeschichte/en/portal/staedteatlanten/> (23. 11. 2020). Odkaz na další zdroje viz níže v pozn. 5.

4 Mary D. LOBEL (ed.) – W. H. JOHNS, *Historic Towns – Maps and Plans of towns and cities in the British Isles, with historical commentaries, from earliest times to 1800*. Vol. I, (Oxford) 1969. Svazek zahrnuje 8 britských měst (Banbury, Caernarvon, Glasgow, Gloucester, Hereford, Nottingham, Reading a Salisbury). Jako druhá začala atlas měst vydávat SRN (1973), pak Finsko (1977), Rakousko (1981), Francie (1982), Nizozemí (1982), Dánsko (1983), Švédsko (1983), Irsko (1986), Itálie (1986), Island (1988) a Belgie (1990). V 90. letech se vedle šesti postkomunistických zemí k projektu připojilo též Švýcarsko (1997).

retrospektivním pohledu na čtvrtstoletí práce na Historickém atlasu měst ČR jako „spiritus agens“ projektu vystupuje do popředí Eva Semotanová. Jí po bok se řadí redakční skupina, vznešeněji řečeno tvůrčí tým, do něhož patří Josef Žemlička, Robert Šimůnek, Eva Chodějovská (2006 – 2016) a nověji Aleš Vyskočil. Tento úzký kolektiv – samozřejmě v součinnosti s několika desítkami historiků, archivářů, místních znalců a s technickou podporou kartografů, informatiků i dalších specialistů – autorsky a redakčně zpracoval a vydal dosavadních třicet svazků atlasu. Statisticky vyjádřeno, na každý rok jeho práce připadá v průměru 1,2 vydaných svazků.

Tab. 1

Frekvence vydávání Historického atlasu měst České republiky
(podle vrocení jednotlivých svazků)

Počet vydaných svazků ročně	Rok
0	1997, 2013, 2016, 2018
1	1995, 1999, 2000, 2002, 2003, 2004, 2005, 2006, 2008, 2011, 2015, 2017, 2019
2	1996, 2001, 2007, 2009, 2010, 2012, 2014
3	1998

Zásady a postupy vytváření atlasů měst i možnosti jejich využití jsou na základě zkušeností z jednotlivých zemí diskutovány v mezinárodním měřítku, a to v Pracovní skupině Atlas (Atlas Working Group – AWG) při CIHV/ICHT. Byla založena v roce 1993 v reakci na vznik nových atlasových projektů jako vědecká a metodická platforma pro řešení teoretických i praktických problémů a pro žádoucí unifikaci národních edic. Pracovní setkání, workshopy a další aktivity AWG jsou pravidelnou součástí činnosti CIHV/ICHT i programu jejich každoročních zasedání. O soustavnou a úspěšnou práci skupiny se zasloužili především nástupci iniciátora a prvního předsedy pracovní skupiny Adriaana Verhulsta (1929–2002), dlouholetí spolupředsedové AWG Anngret Simms (do roku 2017) a Ferdinand Oppl. S nimi se na vedení skupiny podílejí Katalin Szende (od roku 2010) a Keith Lilley (od roku 2017).

Především zásluhou členů AWG byla na zasedání v Münsteru v květnu 1995 pravidla tvorby atlasů měst nově formulována a zpřesněna. Inovace se týkala

zejména sjednocení programu a měřítek základních map, které tvoří jádro každého atlasu a mají umožnit komparaci v celoevropském rozsahu. Dotkla se ale též obsahové skladby mapové i textové části atlasů. Přijaté zásady a stanovené parametry historických atlasů evropských měst však nejsou přehnaně svazující a např. sám dlouholetý spolupředseda AWG Ferdinand Oppl je zastáncem zachování určité volnosti a variability při tvorbě atlasů, která by zohledňovala jak reálný stav pramenné základny a dosaženou úroveň vědeckého poznání v různých regionech Evropy, tak velikostní, typologické či kulturní odlišnosti jednotlivých měst. Pozitivní skutečností je účast českých historiků-členů tvůrčího týmu HAM ČR na činnosti AWG (aktuálně jsou členy pracovní skupiny Josef Žemlička a Robert Šimůnek). Je to o to důležitější, že „Historický atlas evropských měst“ dosáhl od devadesátých let skutečně celoevropského rozsahu a je v současné době jedním z nejvýznamnějších mezinárodně koordinovaných projektů na poli historických věd.⁵

Řada tvůrců a vydavatelů národních atlasů měst reagovala na inovovaná pravidla z roku 1995 a také na nástup elektronických médií a na „digitální revoluci“ přelomu 20. a 21. století více či méně významnými úpravami a změnami koncepce svých atlasových edic. Vnější znakem těchto inovací jsou např. změny formátů (rozměrů) a celkové úpravy svazků u některých národních atlasů. Patrný je rovněž přechod od atlasových kompendií, zahrnujících v jedné edici (konvolutu, knize) více měst, k individuálním sešitovým svazkům pro jednotlivá města. Některé národní projekty dospěly k vydávání jednotlivých atlasů měst v multimediální, digitální, elektronické a „on-line“ podobě. Zcela novou etapu pak představuje publikování historických atlasů měst prostřednictvím digitálních „on-line“ mapových portálů.⁶

5 Bez ohledu na to, že návrhy, aby se atlas měst stal skutečným evropským projektem financovaným Evropskou unií, vyzněly zatím naprázdno, podařilo se mezi lety 1969 a 2019 v 19 evropských státech vydat atlasy více než 550 měst. Viz např. Ferdinand OPPL, *Der Europäische Historische Städteatlas: Projekt – Ziele – Leistungen*. In: *Pro civitate Austriae, Neue Folge* 15 (2010), s. 9–20; Winfried EHBRECHT (hg.), *Städteatlanten. Vier Jahrzehnte Atlasarbeit in Europa*. Städteforschung, Reihe A, Bd. 80, Köln-Weimar-Wien 2013; Anngret SIMMS – Howard B. CLARKE (eds.), *Lords and Towns in medieval Europe. The European Historic Towns Atlas project*. Farnham 2015, zde zejm. stať Anngret SIMMS, *The European Historic Town Atlas project: origin and potential*, s. 13–32; Anngret SIMMS – Sarah GEARTY, *The European Historic Towns Atlas project: succes and challenges (with particular reference to the Irish Historic Town Atlas)*. *Urban History* 46, 2019, č. 1, s. 149–162.

6 Na CD-ROM byla v roce 1999 vydána poslední, pátá část atlasu města Bologna v rámci Atlante Storico delle città italiane jako „Atlante storico multimediale“. Irish Historic Towns Atlas připojuje CD/DVD-ROM části k jednotlivým svazkům atlasu od roku 2007 a od roku 2011 disponuje mapovým portálem IHTA Digital. Součástí Deutscher Historischer Städteatlas sv. 4 – Braunschweig (2013) byly 3 on-line moduly, sv. 5 – Dortmund (2017) vyšel se 4 moduly v on-line

V Německu v důsledku nové definice evropských pravidel a následných dalších metodických diskusí byly dvě ze čtyř původních atlasových řad (celoněmecké, porýnské, vestfálské a hesenské) ukončeny a byly založeny odlišně koncipované nové řady: Deutscher Städte Atlas z let 1973–2000 nahradil od roku 2006 Deutscher Historischer Städteatlas a Westfälischer Städteatlas z let 1975–2010 vystřídala od roku 2014 řada Historischer Atlas westfälischer Städte. Nepřerušeně naopak pokračuje Rheinischer Städteatlas, v jehož 21 dílech od roku 1973 do roku 2019 vyšly atlasové svazky 103 měst (z plánovaných 187), stejně jako moderněji koncipovaný Hessischer Städteatlas (s atlasovými svazky 18 měst vydanými v letech 2005–2019).⁷

Ve Francii, kde model historického atlasu měst vytvořili již v roce 1973 Philippe Wolff a Charles Higounet a kde pak mezi lety 1982–2007 vyšlo pod vedením Jean–Bernarda Marquetta 48 svazků atlasu, se od roku 2003 vydali experimentální cestou regionálních subprojektů v novém zmenšeném formátu atlasových svazků. V nich se mají ověřovat nové historicko-geografické metody a možnosti využití moderních kartografických technologií při zpracování atlasů velkých aglomerací i menších a středních měst. Po prvních atlasech měst departementu Pyrénées-Atlantiques z let 2003–2007 byla v roce 2009 jako „region-laboratoř“ zvolena celá Akvitánie – počínaje atlasy velkoměsta Bordeaux (2009) a měst Agen (2017), Pau (2017), Mont-de-Marsan (2018), Périgueux (2018) a Bayonne (2019). Organizátoři atlasu z Univerzity Bordeaux-Montaigne a z Institutu Ausonius plánují v rámci subprojektu i nové zpracování pěti již zastaralých atlasů z osmdesátých let.⁸

Rakouský atlas měst, v jehož jedenácti dílech bylo v letech 1982–2010 v nahodilém pořadí publikováno 63 měst z devíti spolkových zemí a dodatečně roku 2013 ještě město Pöchlarn, důsledně naplnil zásady CIHV/ICHT a AWG. Práce na něm byla završena zřízením internetového portálu Österreichischer

elektronické verzi atd. Nejnověji byl v digitální podobě vydán v Polsku Atlas historyczny miasta Łodzi (2018–2019). Zásady digitální strategie byly na půdě CIHV/ICHT formulovány v roce 2014. Srv. Eva CHODĚJOVSKÁ–Sarah GEARTY – Daniel STRACKE, *The „Digital Turn“ of the European Historic Towns Atlas: comparing solutions for digital atlas production and online presentation*. *Città e storia* 2015, 10 (1), s. 89–121.

7 V roce 2019 byl vydán pilotní svazek další, páté německé atlasové řady: *Brandenburgischer Historischer Städteatlas – Eberswalde*. Kristina HÜBENER – Alexander WALBERG – Jenny WIESE (hgg.), Berlin 2019, 96 s.

8 Ézechiel JEAN-COURRET – Sandrine LAVAUT, *Atlas historique des Villes de France. Les dynamiques d'une collection*. *Revue Histoire Urbaine* 2013, No 37, s. 149–157. Bastien LEFEBVRE, *Atlas Historique des Villes de France. Analyses et réflexions à propos de la chronologie de l'histoire urbaine*. *Revue Histoire urbaine* 2013, No 37, s. 159–181.

Städteatlas online, v němž je v současné době elektronicky zpřístupněno všech 64 svazků atlasu.⁹ Jediněčným a svým rozsahem zcela mimořádným příspěvkem rakouských historických geografů, historiků a archivářů k evropskému projektu je Historický atlas města Vídně (Historischer Atlas von Wien). V letech 1981 – 2015 bylo vydáno 17 svazků atlasu, v kterých byl zpřístupněn a příslušně komentován veškerý dostupný kartografický a obrazový materiál k dějinám Vídně od vzniku města po současnost. Edici doplnilo dalších pět svazků tematicky členěných vědeckých komentářů k mapám a plánům.¹⁰

Ze zemí geograficky, historicky a kulturně blízkých České republice má za sebou úspěšnou vydavatelskou etapu rovněž Historický atlas polských měst (Atlas Historyczny Miast Polskich). Projekt, zahájený v roce 1993 Antoniem Czacharowskim z Univerzity M. Kopernika v Toruni, je přehledně uspořádán zatím do pěti dílů podle historických regionů (I. Královské Prusy a Warmie, II. Kujavsko, III. Mazursko, IV. Slezsko, V. Malopolsko). Zatímco severopolské díly atlasu zajišťuje toruňský Institut historie a archivistiky, vydávání sešitů slezského dílu se ujal vratislavský tým pod vedením Marty Młynarské-Kaletynové a malopolský díl má v péči skupina krakovských historiků vedená Zdzisławem Nogou. Díky této dělbě práce bylo do roku 2018 vydáno 35 atlasových sešitů polských měst. Kromě nich vznikl samostatný dvoudílný Atlas historyczny Warszawy (1999, 2004) a nejnověji digitální atlas města Lodže (2019).¹¹ Autoři polského atlasu postupně vydávají i sešity měst, jejichž svazky, zpracované německými historiky, již zahrnul starší Deutscher Städteatlas.¹²

9 Elektronická adresa mapového portálu ÖSA online je: <http://mapire.eu/oesterreichischer-staedteatlas/> (23. 11. 2020). Seznam tištěných exemplářů rakouského atlasu měst je dostupný na adrese: <https://www.wien.gv.at/kultur/archiv/publikationen/oesta.html> (23. 11. 2020).

10 Svazek 13 HSW, který zahrnul 20 nejvýznamnějších historických map, plánů a vedut Vídně s vědeckým komentářem, byl vydán formou DVD s funkcemi scroll a zoom. Srv. <https://www.wien.gv.at/kultur/archiv/publikationen/haw.html#lieferung13> (23. 11. 2020). Mimo základní atlasovou řadu ÖSA byl kromě Vídně v roce 1999 vydán také Historischer Atlas der Stadt Salzburg (1 svazek) – viz: <https://www.stadt-salzburg.at/historischeratlas/> (23. 11. 2020).

11 Atlas historyczny Warszawy, t. 1, Wybrané źródła kartograficzne /1762–1944/, Adam JANKIEWICZ (red.) – Paweł E. WESZPIŃSKI-Marek Witecki, Warszawa 1999; t. 2, Plany zagospodarowania przestrzennego z lat 1916–2002, Jan Maciej CHMIELEWSKI (red.)-Waldemar SIEMIŃSKI-Witold MIESZKOWSKI-Teresa KOTASZEWICZ, Warszawa 2004. Adresa portálu Historického atlasu města Lodže: <https://atlas.ltn.lodz.pl/> (23. 11. 2020).

12 Jedná se o města Kostrzyn n. O. (Küstrin), Kwidzyn (Marienwerder), Opole (Oppeln), Wrocław (Breslau), Żabkowice Śl. (Frankenstein) a Złotoryja (Goldberg).

Jediným střeoevropským státem zastoupeným v CIHV/ICHT a aktivně pracujícím v AWG, který dosud nezahájil vydávání historického atlasu měst, je Slovenská republika.¹³

Tab. 2

Historický atlas evropských měst – celkový přehled (aktualizovaný stav k 31. 12. 2019)¹⁴

Stát	Rok zahájení	Počet vydaných svazků měst	Stát	Rok zahájení	Počet vydaných svazků měst
Velká Británie	1969	13	Island	1988	1
Německo	1973	256	Belgie	1990	5
Finsko	1977	4	Polsko	1993	35 + 2(3)**
Rakousko	1981/1982	64 + 1(22) + 1*	Česko	1995	30
Francie	1982	54	Švýcarsko	1997	5
Nizozemí	1982	7	Rumunsko	2000	7
Dánsko	1983	4	Chorvatsko	2003	6
Švédsko	1983	3	Maďarsko	2010	2
Irsko	1986	29	Ukrajina	2014	1
Itálie	1986	32	C e l k e m		558 + 4

* ÖHSA + Wien + Salzburg

**AHMP + Warszawa + Lodž

13 Členem CIHV/ICHT a AWG je Juraj Šedivý (od 2012). Z jeho iniciativy vznikl v roce 2016 projekt *Historický atlas miest Slovenska (Bratislava a Košice)/komplexný pamätový portál*, na němž s podporou grantu Agentury na podporu výskumu a vývoja (APVV) pracují týmy na Univerzitě Komenského v Bratislavě a na Univerzitě P. J. Šafárika v Košicích. Jiný tým pod vedením Juraje Roháče připravuje od roku 2016 historický atlas města Trnavy.

14 Dle https://www.ria.ie/sites/default/files/european_towns_atlases_updated_april_2019.pdf (23. 11. 2020). Doplněno z webových stránek jednotlivých národních atlasů.

Historický atlas měst České republiky se ve výše nastíněném mezinárodním kontextu a při srovnání s jinými evropskými státy jeví jako jeden z úspěšně se rozvíjejících národních atlasových projektů. Vydávání jednotlivých svazků je od zahájení (1995) až do současnosti relativně plynulé a nejsou v něm proluky delší jednoho roku. Obsahová struktura ani formální úprava svazků nedoznala za celou dobu žádných zlomových změn, spíše lze sledovat trend postupného zdokonalování metody, obohacování obsahu a směřování k propracovanější podobě mapových listů i textových částí. V krátké době po zahájení si HAM ČR vytvořil ustálenou a více méně jednotnou obsahovou strukturu, která zcela odpovídá zásadám CIHV/ ICHT a AWG z roku 1995. Akcentován je transdisciplinární charakter atlasu a vytváření obsahu jeho sešitů se děje jak se zřetelem na základní a komparativní výzkum proměn městské krajiny a procesů urbanizace v prostorové i časové dimenzi, tak se zřetelem na aplikovaný výzkum a možnost využití v oblasti památkové péče a ochrany památek, urbanistického plánování, architektury, rekultivací a programování udržitelného rozvoje městských a příměstských zón atd.¹⁵ Obsahová skladba svazů HAM ČR (mapy 1.–3. vojenského mapování, mapy stabilního katastru a jejich „císařské“ otisky, orientační plány měst, regulační a územní plány od 19. do 21. století, mapy správního členění a situace měst v krajině, svislé letecké snímky a orthomapy) plně umožňuje komparaci se zahraničními atlasovými řadami. Specifickým rysem českého atlasu je snaha o maximální využití dochovaného bohatství obrazové dokumentace v českých, moravských a slezských archivech spočívající v hojném publikování historických vedut, dobových plánů, kreseb a grafických vyobrazení jednotlivých městských objektů či areálů, starých fotografií (často ve srovnání s fotografiemi nynějšího stavu) ad. Je zřejmé, že hlavní redakce i autoři jednotlivých svazků kladou právě na tuto část obsahu hlavní důraz. Podíl jejich vlastního „tvůrčího“ přínosu v podobě retrospektivních rekonstrukčních map – ať už klasických, cele kreslených či vkreslovaných do rastru historických map, nebo moderních ve formě vektorizace, 3D vizualizací a digitálních modelů městské krajiny – není pevně dán. Je proměnlivý v závislosti na subjektivních dispozicích autorů svazků a zřejmě též v závislosti na množství a kvalitě dochovaného autentického pramenného materiálu. Může tak tvořit téměř polovinu mapového

15 Základní programové cíle HAM ČR, pramenné zdroje, pracovní postupy, zásady vytváření a struktury svazků i možnosti využití atlasu jsou zveřejněny na webovém portálu HÚ AV ČR a od roku 2017 též na mapovém portálu HAM ČR: [http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr.ep/\(23.11.2020\);](http://www.hiu.cas.cz/cs/mapova-sbirka/historicky-atlas-mest-cr.ep/(23.11.2020);) [http://towns.hiu.cas.cz/\(23.11.2020\);](http://towns.hiu.cas.cz/(23.11.2020);)

obsahu svazku (sv. 19 Praha – Kr. Vinohrady 48,57 %; sv. 29 Nový Bydžov 43,75 %), ale také jeho pouze nepatrnou část (sv. 24 Praha – Smíchov 12,62 %).

O solidním koncepčním ukotvení, dlouhodobé kontinuitě a celkové stabilitě odborného a personálního zajištění českého atlasového projektu svědčí mimo jiné i to, že od vzniku dodnes jej řídí ediční rada v nezměněném složení a že v pozici vědeckého redaktora 25 z celkového počtu 30 svazků se vystřídal pouze členové centrální redakční skupiny Eva Semotanová, Josef Žemlička, Eva Chodějovská a Robert Šimůnek. Jestliže se přesto rozsah a kvalita mapového a obrazového vybavení i doprovodných textů u jednotlivých svazků liší, je to naprosto pochopitelné a logické, neboť výsledná podoba každého svazku závisí na řadě činitelů. Počínaje dochováním pramenů a mírou zpracovanosti dějin jednotlivých měst a konče složením a subjektivními dispozicemi konkrétního autorského kolektivu. Roli hraje postupné získávání zkušeností s tvorbou mapových listů a doprovodných textů, stejně jako rychlý pokrok technologií i vědecké metodologie v historické geografii, kartografii a příbuzných oborech. Nezanedbatelné dopady má rovněž finanční zajištění vydávání atlasu, které je po celou dobu existence projektu závislé na veřejné grantové podpoře (GA ČR, NAKI I, NAKI II, Strategie AV 21), popřípadě na dílčích finančních příspěvcích zainteresovaných měst.¹⁶ Všechny tyto faktory lze vysvětlit rozdíly mezi jednotlivými svazky, ale též kvantitativní rozdíly mezi skupinami svazků 1–10 (1995–2001), 11–15 (2003–2005), 16–18 (2007–2008), 19–20 (2009–2010), 21–28 (2009–2015) a 29–30 (2017–2019), které jsou patrné při souhrnném pohledu na atlasovou řadu. Odrážejí se v nich jednotlivé vývojové fáze či etapy projektu HAM ČR.¹⁷

16 Stručné údaje o grantové podpoře viz na: <http://towns.hiu.cas.cz/index.php>. Města Chomutov (sv. 16) a Plzeň (sv. 21) vydala své svazky HAM ČR ve vlastní režii. V počáteční fázi projektu se na vydání pěti svazků podílely rovněž další instituce (SOA Litoměřice, VČM Pardubice, JČU Č. Budějovice, UJEP Ústí n. L., ArÚ AV ČR ad.).

17 Výchozím kritériem kvantitativní analýzy HAM ČR může být vývoj počtu mapových listů v jednotlivých svazcích (viz v tabulce 3). Jako další ukazatele lze použít počet zařazených map, počet rekonstrukčních map, počet vyobrazení (vedut, kreseb, fotografií), rozsah textové části ad.

Tab. 3

Historický atlas měst České republiky (stav k roku 2019)

Svazek č.	Město	Rok vydání	Vědecký redaktor	Počet (spolu) autorů	Počet map. listů	Počet vyobra- zení	Náklad
1.	Litoměřice	1996	Jan Smetana	5	19	21	1000
2.	Pardubice	1995	Petr Vorel	6	10	13	1000
3.	České Budějovice	1996	Jiří Dvořák, Petr Vorel, Eva Semotanová	7	13	19	1000
4.	Děčín	1998	Hana Slavičková	3	25	31	1000
5.	Hradec Králové	1998	Eva Semotanová, Miroslav Richter	2	20	22	700
6.	Slaný	1998	Eva Semotanová, Josef Žemlička	6	24	23	1000
7.	Tábor	1999	Zdeněk Vybíral	11	24	26	1000
8.	Jihlava	2000	Eva Semotanová	5	28	22	1000
9.	Třebíč	2001	Eva Semotanová, Rudolf Fišer	2	26	40	1000
10.	Telč	2001	Robert Šimůnek	5	26	28	1000
11.	Český Krumlov	2003	Eva Semotanová, Robert Šimůnek	10	36	35	1000
12.	Trutnov	2004	Eva Semotanová, Günter Fiedler	10	36	35	1000
13.	Chrudim	2003	Eva Semotanová, Robert Šimůnek	9	39	32	1000
14.	Praha – Libeň	2006	Eva Semotanová	5	38	100	800
15.	Tišnov	2005	Robert Šimůnek	5	35	27	700

16.	Chomutov	2007	Robert Šimůnek	4	41	33	500
17.	Kladno	2007	Robert Šimůnek	6	45	66	700
18.	Jičín	2008	Eva Chodějovská, Eva Semotanová	13	46	84	700
19.	Praha–Kr. Vinohrady	2010	Eva Semotanová	3	28	47	600
20.	Opava	2009	Eva Semotanová	4	25	30	Neuveden
21.	Plzeň	2009	Robert Šimůnek	14	50	86	350
22.	Kutná Hora	2010	Robert Šimůnek	13	51	72	700
23.	Kadaň	2011	Robert Šimůnek	7	44	71	700
24.	Praha – Smíchov	2013	Eva Chodějovská	8	58	120	600
25.	Mikulov	2012	Robert Šimůnek	10	47	92	700
26.	Most	2014	Robert Šimůnek	19	62	142	Neuveden
27.	Sušice	2014	Robert Šimůnek	4	41	85	Neuveden
28.	Zlín	2015	Eva Chodějovská	18	50	81	600
29.	Nový Bydžov	2017	Robert Šimůnek	14	37	90	Neuveden
30.	Polička	2019	Robert Šimůnek	11	37	101	Neuveden

Obsahová náplň, informační hodnota a úroveň zpracování svazků HAM ČR je srovnatelná s atlasovými díly ostatních evropských států. Názorně a v přímé mezinárodní vizuální komparaci to ukázala výstava a prezentace historických atlasů evropských měst, uspořádaná na přelomu srpna a září 2012 v pražském Clam-Gallasově

paláci. Kvalitu práce tvůrců českého atlasu zde ocenila celá mezinárodní komunita vědeckých badatelů o dějinách měst, neboť výstava se konala při příležitosti konference Evropské asociace městských dějin (EAUH) a na ni navazujícího generálního shromáždění CIHV/ICHT. Současně se ve vile Lanna konalo výroční zasedání členů CIHV/ICHT a jednání pracovní skupiny Atlas (AWG). Praha se tak na řadu dní stala centrem evropské urbánní historie. Konání několika vrcholných setkání jejích představitelů v české metropoli bylo samo o sobě uznáním dosažené vysoké úrovně českého bádání o dějinách měst a znamenalo též definitivní přijetí a včlenění HAM ČR do korpusu Historického atlasu evropských měst.¹⁸ Je na místě připomenout, že tomuto vrcholnému mezinárodnímu uznání předcházela ocenění domácí: v roce 2004 obdržel HAM ČR Cenu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy za výzkum a v květnu 2006 získal Cenu Kartografické společnosti ČR v kategorii atlasů, souborů a edic map spojenou s titulem „Mapa roku 2004“.¹⁹

Narozdíl od atlasů řady států (včetně sousedního Německa a Polska) není HAM ČR koncipován na regionálním či zemském principu, nýbrž je od založení vydáván v jednotné celorepublikové řadě. Ta do data napsání této stati zahrnuje dvacet měst českých, šest měst moravských, jedno město slezské a tři městské části hlavního města Prahy, které před rokem 1922 byly samostatnými městy. Atlasová řada není nijak vnitřně členěna ani hierarchizována, takže např. bývalé zemské správní centrum Opava stejně jako velkoměsto Plzeň jsou lineárně zařazeny mezi ostatní města rozličné velikosti i významu. V dostupných zdrojích nelze nalézt žádnou informaci o tom, zda existuje seznam měst, jež budou zahrnuta do atlasu (jako je tomu např. u některých německých či francouzských regionálních projektů), a stejně tak nelze dohledat ani informaci, podle jakého klíče byla a jsou města pro atlasové zpracování vybírána, popřípadě na základě čeho je stanovováno pořadí svazků. Jediným rozpoznatelným kritériem, které spojuje všechna města dosud do HAM ČR zařazená, je kritérium jejich „historického významu“ – tedy to, že dané město v nějakém časovém okamžiku či období svého vývoje historicky vyniklo, získalo na významu, upoutalo pozornost veřejnosti či alespoň specialistů (historiků, historických geografů, historiků umění, urbanistů). Teprve v posledním třiletí dosavadního životního cyklu HAM ČR se objevil prvek klasifikace či

18 K pražským událostem pozdního léta 2012 viz např.: Newsletter of the International Commission for the History of Towns, 34 (2013), s. 1–16.

19 V roce 2014 získala vědecká redaktorka 24. svazku HAM ČR (Praha–Smíchov) Eva Chodějovská Cenu AV ČR pro mladé vědecké pracovníky za vynikající výsledky vědecké práce.

specializace – je vydávána a plánována skupina svazků věnovaných věnným městům českých královen.²⁰ Nabízí se otázka, zda je to vykročení ediční rady a redakce atlasu k nové, ucelenější koncepci atlasové řady, respektive zda a nakolik je vznik této tematické skupiny svazků vyvolán spíše jen stávajícími podmínkami financování projektu prostřednictvím grantů, jimž se ediční strategie musí podřídit.

Ať tak či onak, podstatné je, že vydávání HAM ČR nadále pokračuje nepřetržitě a (téměř) pravidelně.²¹ Přestože počet a spektrum již vydaných svazků představuje velmi reprezentativní vzorek pro jakoukoli vnitřní či mezinárodní (evropskou) komparaci a přesto, že vnějšímu posuzovateli nepřislouší odhadovat možnosti ani budoucí záměry vydavatelů, nelze se vyhnout otázkám, které se týkají dalšího programu a směřování českého atlasu měst. Lze stanovit jeho konečný cíl? Co by se mělo v nejbližší době stát jeho prioritou? Je vhodnější jít cestou vnitřního zkvalitňování a modernizace mapového i ostatního obsahu nových svazků, věnovaných historicky významným městům (včetně případných reedic některých svazků zastaralých a méně dokonalých), nebo se má dát přednost „rutinnímu“ a maximálně standardizovanému historicko-geografickému zpracování co největšího počtu měst v zájmu co nejúplnějšího „pokrytí“ urbanizované části území státu? Obě naznačené varianty si zaslouží, aby byly kriticky posouzeny a podle možností realizovány, i když obě mění atlasové dílo téměř v „nekonečný příběh“. Na jeho zatím velmi vzdáleném konci mohou být dvě mety:

1. Komplexní zpracování atlasových konvolutů kvalifikovaně vybraného a přesně definovaného souboru historicky důležitých měst, velkoměst, městských aglomerací a urbanizovaných zón v čele s hlavním městem Prahou a moravskou metropolí Brnem.

2. Zpracování atlasů všech sídel v českých zemích, která mají (či v minulosti měla) statut města a plnila či plní městské střediskové funkce (tzn. byla tržními či průmyslovými centry, sídly patrimonií, krajů, politických či soudních okresů atd.).

20 Vedle Hradce Králové, jehož svazek (č. 5) byl vydán již roku 1998, a Nového Bydžova (sv. 29, 2017) jsou v rámci projektu NAKI II č. DG 18P02OVV015 (Věnná města českých královen...) na léta 2018–2022 proponovány svazky Polička (vydána jako sv. 30, 2019), Jaroměř, Dvůr Králové a Vysoké Mýto.

21 Nabízí se tu srovnání s ediční řadou komerčního Nakladatelství Lidové noviny Dějiny českých, moravských a slezských měst, jež je vydávána od roku 2000 a dosáhla doposud 23 svazků. Její vydavatelská frekvence je (do roku 2018) obdobná jako u HAM ČR. Koncepce a struktura jednotlivých svazků je však volnější a méně vyrovnaná, což spolu se silnou tendencí k popularizaci snižuje poznávací a vědeckou hodnotu této řady. Je nicméně třeba mít na zřeteli, že zatímco HAM nemá v České republice rovnocennou konkurenci, NLN je jen jedním, byť nejvýznamnějším, z mnoha vydavatelů knižních dějin měst. Produkce ostatních vydavatelů, převážně lokálních a regionálních, je sice velmi proměnlivě kvality, avšak v součtu několikanásobně převyšuje produkci NLN.

V rámci obou těchto cílů je speciálním úkolem vytvoření historického atlasu Prahy. Tvůrčí tým a redakce HAM ČR mu věnuje pozornost již od zrodu atlasového projektu.²² Počínaje rokem 2006 vyšel postupně historický atlas bývalých samostatných měst Libně, Královských Vinohrad (2010) a Smíchova (2013). Ohlášena je příprava svazku obce-městské čtvrti Holešovice. Příklad monumentálního Historického atlasu Vídně nicméně ukazuje, že vydání svazků bývalých samostatných předměstských měst (obcí) metropole je tou jednodušší částí vědecky a metodologicky nesmírně složitého a náročného zadání.²³ Jeho dalším krokem by mělo být atlasové zpracování „města v hradbách“, což ovšem v pražských podmínkách znamená vypořádat se s problematikou středověké a raně novověké existence čtyř samostatných pražských měst a poté s vývojem spojeného hlavního města Prahy (1784–1921).

Nejkomplikovanější však bude historicko-geografické uchopení a kartografické ztvárnění přerodu pražské městské a příměstské krajiny počínaje vyvrcholením procesů industrializace a urbanizace dlouhého 19. století, přes vytvoření, urbanistické plánování a výstavbu Velké Prahy (1922–1938), až po prostorové dopady a důsledky tzv. socialistické industrializace a budovatelského úsilí po roce 1948, vrcholícího výstavbou panelových velkosídlí (1957–1990). Čas ukáže, zda historický atlas Prahy, ať už bude publikován v jakékoli podobě, vytvoří ještě nynější redakční kolektiv a zda to bude on, nebo již tým nových specialistů, kdo atlasové dílo uzavře poslední kapitolou ze současných dějin města – kapitolou o „periferizaci“ centrálních čtvrtí a o transformaci pražské sídelní aglomerace v beztvorou suburbánní „sídelní kaši“ (urban sprawl).²⁴

Je možné a dosti reálné, že „nekonečný příběh“ pražského i celočeského atlasu měst výrazně zkrátí výše již zmíněný pokrok digitálních a elektronických technologií a s ním svázaná postupující proměna metodologie a metod jak klasické historiografie, tak historické geografie. I když ani zdánlivě téměř neomezené možnosti moderní techniky nesejmou z tvůrců atlasových edic náročné břemeno rozsáhlé heuristiky a zejména nenahradí nezbytný rozhodující podíl invenčního a koncepčního myšlení, mohou některé pracovní procesy značně usnadnit

22 Viz samostatnou záložku Praha na Mapovém portálu HAM ČR: <http://towns.hiu.cas.cz/praha.php> (23. 11. 2020).

23 Viz výše a srv. <https://www.wien.gv.at/kultur/archiv/publikationen/haw.html> (23. 11. 2020).

24 Badatelský a autorský tým Evy Semotanové si vytvořil v řadě ohledů zajímavý odrazový můstek k pražskému atlasu v podobě popularizační publikace na rozhraní mezi přehledem dějin, encyklopedií dějepisných zajímavostí a historickým atlasem: Eva SEMOTANOVÁ a kol., *Praha. Krajiny města*. [Ottův historický atlas], Praha 2016.

a zrychlit. Mohou rovněž významně rozšířit škálu možností geografického či kartografického zobrazení a rekonstruování historické reality. A v neposlední řadě mohou přispět k řešení problému rostoucích finančních nákladů na vydávání tištěných svazků atlasu. Je proto nutné nanejvýš vážně počítat s variantou, že budoucnost historických atlasů spočívá právě v elektronických internetových mapových portálech. Vzhledem k objemu pracovních úkolů a tváří v tvář časové ohraničenosti aktivního života vědeckých badatelů a autorů atlasových děl je to varianta, která již dnes umožňuje stanovit alespoň některé dohledné mezníky a cíle, tedy varianta optimistická.

Stručná bilance výsledků čtvrtstoleté práce na realizaci Historického atlasu měst České republiky dává oprávnění tvrdit, že zakladatelská generace tvůrců tohoto velkorysého projektu splnila úkol, jehož se ujala, více než se ctí. Vydaných třicet svazků HAM ČR představuje bezesporu jeden z nejvýznamnějších, ale také organizačně nejnáročnějších počínů české historické geografie. Skutečnost, že ediční řada atlasu měst dokázala udržet kontinuitu i dynamiku po celou dobu svého trvání, je zavazující pro budoucnost, neboť nelze ztratit se zřetele, že jde o otevřený, stále probíhající a perspektivní vědecký program, jehož větší část zbývá teprve vykonat. Odpovědnost za pokračování HAM ČR je o to vyšší, že se jedná o jeden z nemnoha vědeckých projektů na poli společenských věd, který je dlouhodobě celoevropsky koordinován a má skutečný a nezpochybnitelný nadnárodní dosah. Je potěšitelné uzavřít jubilejní ohlédnutí konstatováním, že Historický atlas měst České republiky je plnohodnotnou a rovnocennou součástí Historického atlasu evropských měst, jedinečného mezinárodního kolektivního díla, které narůstá a rozvíjí se již déle než padesát let.

Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic – 25 Years of Work, 30 Volumes Issued. (Looking back and Thinking about the Double Jubilee)

VÁCLAV LEDVINKA

In 2019, the Historical Atlas of the Towns of the Czech Republic (Czech acronym: HAM ČR) reached its thirtieth volume. This volume devoted to the town of Polička was issued precisely 25 years after the Czech Republic was included among the states that had joined the pan-European project of historical atlases of towns, initiated by the International Commission for the History of Towns in 1968. This was made possible by a change in the political conditions after 1989, and previous efforts for international cooperation in the field of urban history and for the publication of an atlas of cities had no chance of success in the conditions of the totalitarian regime. Since the establishment of the atlas series in 1995, the issuance of HAM ČR has been guided by the editorial board in its unchanged composition (Peter Johanek, Eva Semotanová, Lubomír Slezák, František Šmahel, Josef Žemlička) and the editorial staff group has been just as stable headed by Eva Semotanová. The members of the editorial staff group Josef Žemlička and Robert Šimůnek are also members of the Atlas Working Group (AWG) at the CIHV/ICHT, which ensures the compatibility of the Czech atlas series with the pan-European project. The continuity and dynamics of the publishing (at least one volume of the atlas is published each year) means HAM ČR is in the group of successfully implemented national atlas programmes. This is proved by an overview of published volumes (see Table 2 in the text) as well as a brief comparison with the programmes of the town atlases in Germany, France, Austria or Poland. In 2012, the HAM ČR received international recognition at the conference of the European Association of Urban History (EAUH) and at the simultaneously held General Assembly of the CIHV/ICHT in Prague. The accompanying exhibition of the atlas works then enabled a direct visual comparison of the town atlases from more than a dozen European countries. However, thirty published volumes of HAM ČR (for their overview, see Table 3 in the text), made cartographic, geographical and iconographic sources accessible only for a small part of historically important cities in the Czech lands. The editors of the atlas series face a conceptually, methodologically and technically demanding task of making available the source files of dozens of

other municipalities, including the capital city of Prague, the Moravian provincial cities of Brno and Olomouc, the city and industrial centre of Ostrava and many others. Making the most efficient use of the possibilities of modern digital and electronic technologies and publishing atlas works via internet map portals seems to be a viable way to master this task. However, not even the almost limitless possibilities of modern technology will relieve the archivists, historians and historical geographers of the burden of demanding heuristics and nor will it replace the necessary fundamental share of their inventive and conceptual thinking.

Translation by Sean Miller